

ТЕМА 2

География на културата или културната интерпретация на географията

Географията, като математиката и историята, е фундаментална наука, която прави научни изследвания по своя предмет и по присъщ за себе си начин. Това е тясното професионално разбиране на географията – наука която се прави от специалисти-географи /Johnston 1979/. Но в един по-широк смисъл тя е и *подход*, аспект, начин на възприемане на света. Обикновените хора възприемат света през призмата на своята ментална география, своите познания за пространственото устройство на света. Това са непрофесионални познания, но затова пък са масови и служат за операционална основа на дейностите в ежедневието на милиарди хора.

Често терминът география в широкия смисъл се използва като граматическата категория определително – може да се постави пред или след всяко понятие за природно или човешко явление в пространството /при това не само във физическото, но и във въображаемото пространство/. Така стават възможни неограничен брой *географи* –
разбирани като неопределено число подреждания на явления в реалното и виртуалното пространство. От само себе си се разбира, че културните обекти и прояви подлежат на такъв широк инвентаризационно-пространствен прочит. Но има ли място за културата в географията като фундаментална наука? Мисля, че да. Но преди да се върна към тази тема, нека помислим що е култура?

Свикнали сме тя да се дели на материална и духовна. Материалната култура обаче е твърде широка категория – тя фактически обхваща цялата създадена от човека материална среда – стопанството с неговите отрасли, обслужващата сфера, селищата с тяхната инфраструктура и жилищни функции. От това следва ли, че културата отдавна е предмет на географията на човека /в някои страни наричана социално-икономическа/? Такова разширително тълкуване на географията на човека като география на културата, характерно за старата американска география, води до размиване границите на нейния предмет и специфика. Тук трябва да се отбележи, че по-съвременните школи в западната география на човека /напр. пространствения анализ с помощта на количествени методи/, а още повече съветската икономическа география, тотално се разминават с културата в нейния общочовешки смисъл. Във Франция и Америка, вместо широкото понятие култура се използва синонимно понятието цивилизация, макар терминът културна география също да е придобил гражданственост /виж W. Zelinsky 1973/. Някои считат че трябва да се ограничим до *духовната*

култура и нея да свързваме с понятието география на културата. Именно в този по-тесен смисъл духовната култура се асоциира с понятието култура в ежедневието език. Но духовната култура е също широка сфера – напр. тя обхваща изкуствата, езиците и литературата, религиите, историческото наследство, отношението към природата, социалните норми и приоритети. Духовната култура, специфичната атмосфера на даденото място е в центъра на

хуманистичната география

– направление появило се през 70-те години на 20 в. В САЩ и свързвано най-често с трудовете на И. Туан (Tuàn 1974). Благодарение на него географските изследвания се обърнаха с лице към индивидуалната оценка на явленията в пространството. Появиха се публикации за перцепцията на обекти свързани с шоу-бизнеса /напр. милиони хора посещават “светите” места на джаза, местата свързани с Елвис Пресли, с географията на разпространение на вестници, за ареала на разпространение на привържениците на отбори по баскетбол, бейзбол и други типични за Америка спортове. Прави се инвентаризация на явленията с помощта на съвременни методи, но ударението се поставя върху интерпретацията, причинните връзки и духа на мястото (Spiritus Loci). Хуманистичната география използва културата, особено духовното и съдържание, като мощен инструмент срещу квантифицираната позитивистична наука на следвоенния период.

Има и тясно разбиране на географията на културата като *териториален анализ на културните учреждения*

– кина, театри, музеи, карнавали, места за спектакли и фестивали, места свързани със знаменити писатели, хора на изкуството и т.н. Този тип географска информация е особено необходима в териториалното планиране. Тя бе много характерна за комунистическите страни, но е основен компонент и в селищното планиране на Запад (Town Planning). В комунистическите страни тази информация се свързва с география на обслужващата сфера, в развитите западни страни – с широко разбираната география на човека (Human Geography)

Философски фундамент на географското изучаване на културата

Съвременната география има своите корени в епохата на европейското Просвещение, когато за пръв път се очертават нейния предмет и основните изследователски методи. По-късно на прехода между 19 и 20 век върху основата историческия рационализъм и новото разбиране за природата възниква нова географска дисциплина наречена от Фридрих Ратцел антропогеография (Ratzel 1891). От самата си поява антропогеографията черпи идеи и концепции от философията, както и от другите природни и хуманитарните науки. Особено важна роля играят два подхода (Rembowska 2002):

- Холистичният /Универсалистичният/ – опиращ се на древногръцката философия – която възприема света *като цяло*, в неговата сложност и хармония, включвайки в това цяло и човека като индивидуален и като обществен бит. В този дух географията изяснява мястото на човека в екумената и връзките му с природата и обществото.

- Пространственият – произтичащ от философията на Имануел Кант. Той разбира географията и историята като поредица от наблюдения за света: географията – за всичко в пространството, историята - за всичко във времето. В този смисъл системните географски проучвания са само встъпление към крайната синтеза в структурни категории на цялото познание за естествените географски области – т.е. за регионите (Hartshorn 1959/.

Тези два възгледа са в основата на разнообразните виждания за културата в традиционните антропогеографски изследвания. По-долу ще се спра селективно само на някои водещи идеи за мястото на културата в географските изследвания.

Концепции на културата в немската география

Науките през 19 век са под влиянието на най-завършената немска философска концепция – тази на Г. Хегел. Основните и идея е че битът се проявява в две форми – Идея /която е логична цялост/ и Природа. Тяхна синтеза е Духът. Хегелианският идеализъм прониква и в немската география.

Карл Ритер /1852, по Rembowska 2003/ счита, че човек със своята култура играе изключителна роля в историческия процес на формиране на Земята и в това е неговото Божествено призвание. Човек и неговата култура са един мощен Божи инструмент, чрез който се реализира развитието на Земята. За хората Земята е не само общо жилище, но и дом за възпитание на човешкия род /тук Ритер е под влияние на идеите на швейцарския педагог Й. Песталоци/.

Следствие от ритеровия антропоцентризъм е подчертаването на историческия фактор в географските изследвания. Всичко това води до извисяването на човека до главен

фактор в географията, до телеологично виждане за неговата мисия. В тази телеологично-религиозна визия Земята е един развиващ се божествен организъм и това я прави различна от другите планети. Нашата планета не може да реализира своята възпитателна функция, ако не е устроена от Бога. На тази основа Ритер развива своята концепция за човечеството и народите. Човек е под влиянието на природата във всеки момент на историческото развитие, но отношенията между природата и човека се променят. Историята е поредица от факти потвърждаващи непрекъснатостта на промените по земната повърхност.

Културата според К. Ритер не е самозараждащ се, независим бит. Той я разбира в тясна връзка със земната подложка. Карл Ритер може да се определи като предвестник на хуманистичното и културологичното начало в географията. Отхвърляйки материализма на Просвещението, той подчертава метафизичното измерение на човека и света в който той съществува. Антропогеографията на Ф. Ратцел се базира на еволюционизма и позитивизма. В издадената през 1891 г. негова *Anthropogeographie* се вижда, че това е наука за природните условия на човечеството, но същевременно и за разпространението на човека. Ратцел разбирал географските условия като природни условия, които са главен фактор в живота на народите, в тяхната история, бит и натрупан опит. Според него изследвайки Земята откриваме повтарящи се отношения между природата и човека, които се извеждат във вид на географски формулирани закономерности.

Човекът е елемент от природата, краен етап от еволюцията, чиито главен механизъм е естествения подбор на видовете според тяхната способност за приспособяване към естествената среда. По този начин човек е по-скоро пасивен, активната страна е средата.

Влиянието на еволюционната биология води до възникване на органичната теория за културата. Ритеровият Бог е заменен от Природата-Създател. Ратцел разбирал културата като елемент от природата позволяващ на човека да се приспособява към условията на средата. Като пропагандатор на географския детерминизъм, Ратцел утвърждава адаптационната роля на културата в географската теория. Тя се състои в диференциращата роля на природните влияния върху културата и оттам подчертава не универсалното, а конкретното, регионалното в нейните прояви. Единственият типологичен критерий за културата е степента и характера на нейната природна определеност (Ratzel 1902). Органичната теория довела Ратцел и до съответното разбиране за държавата и обществото (Ratzel 1897). Държавата е организъм които се развива, диференцира вътрешно и търси пространство за своята експанзия. Идеите на Ратцел са класически пример за позитивистичен натурализъм. Човешката история всъщност се представя като отражение на природата, дори като фрагмент от

естествената история /Rembowska 2003/.

Постепенно в немскоезичната география обхватът на културата се разширява до съвкупност от житейски форми, представи и жизнени условия в исторически и географски дефинируемо времепространство. Културата се отнася до всичко, което за обхванатата от нея обществена група има материална форма, практическа функция или представлява определена ценност. Развиват се връзки с територията /Земята/, които са основа за определянето на културните ландшафти или културните региони (Hettner 1937).

Късен отзвук на хегелианската концепция на обективизирания Дух е разпространената в периода между Първата и Втората световни войни идея за “говорещото наследство” или още за “духа на бащите” (Schmithüsen 1964).

За тези идеи много добър модул представлява т. н. *културен ландшафт* – т.е. за исторически създадената действителност, която притежава идеални, ценностни черти. Възщност концепцията за природния ландшафт възниква в Германия, но терминът културен ландшафт придобива гражданственост най-напред в САЩ благодарение на германо-американеца Карл Соър /Carl Sauer 1925, виж също O. Maull 1932/.

Хуманистичният светоглед на Пол Видал дьо ла Блаш

П. Видал дьо ла Блаш (1911, 1992) е под силното влияние на френския социолог Емил Дюркем (E. Durkheim) и географа Ж. Брюн (J. Brunhes), който въвежда понятието *човешка география*

(Geographie Humaine). Френската география от началото на XX век приема идеята за материалното единство на всички форми на човешкото битие в пространството. Тя е в опозиция на детерминизма и антропогеографията на Ф. Ратцел, като обръща основно внимание на процесите формиращи природно-антропогенни пейзажи. Две са основните иновации на Видал дьо ла Блаш:

- концепцията за начина на живот (*genre de vie*)

- и подчертаване ролята на непосредственото функционално обкръжение (milieu), които създават фундамента на взаимните връзки между обществените групи и тяхната среда, разбирани като творчески избор на обществото.

Схема 1. Единство на човешките прояви в пространството по Видал дьо ла Блаш

(източник: P. Vidal de la Blache 1922, Elements de la geographie humaine)

Според Видал дьо ла Блаш /1922/ в процеса на разширяване на екумената човешките общности създават определени култури и начини на живот. Определя културата /на френски civilization/, като извор на идеи, ценности, обичаи и вярвания, които дават на човека творчески или разрушителни сили. Културата се приема за наследени форми на поведение, благодарение на които човек осигурява съществуването си и играе доминираща роля в средата. Повече от всички преди него Видал дьо ла Блаш отчита ролята на духовната култура във формирането на региона, ролята на нематериалните стойности.

Тези елементи се съдържат в понятието начин на живот (genre de vie), което е необходимо за разбиране механизмите на създаване на жизнената среда. Много голямо внимание се обръща и на трайните материални елементи в културата на региона /напр. местната архитектура, оригинални инструменти и съоръжения, начин на земеползване, физически черти и фолклорни особености на населението/. От схемата се вижда, че културата присъства чрез своите елементи в средата създавана от взаимодействието на човека с природата.

Развитието на тези посибилистични идеи довежда Видал дьо ла Блаш до разбирането, че културата дава на човека творчески и унищожителни сили, които го правят независим от детерминизма на природната среда. Френският географски посибилизъм оказва силно влияние върху идеите на историка Ф. Бродел (Braudel 1999) , който заедно с трудовете на философа Фуко доминират социалните науки във франкофонския свят след Втората световна война.

Американската школа на Карл Соър (Carl Sauer)

Основна черта на тази школа, известна още като школа на университета Бъркли в Калифорния където е работил К. Соър, е тясната и връзка с емпирични изследвания. Обект на изследване са местните общности. В сравнение с предишните теории за културата, които са в макромасщаб, американската география на културата пренася центъра на тежестта на микроравнище /в ландшафта/ и сериозно ограничава обхвата на проучванията. Творецът на американската културна география Соър /1925/, виж и Leighly 1963/ се е интересувал предимно от материалната, физически наблюдаемата култура – селищни форми, земеползване и специфични земеделски култури, комуникационни съоръжения и форми на експлоатация на природните ресурси. За Соър очертаването на културните региони е ос на географията. Той е по произход немец и е под силното влияние на немските идеи за културния ландшафт от началото на XX век.

Фиг. 2. Схема на културния ландшафт по К. Соър

Източник: The dictionary of Human Geography (ed. By R. J. Johnson, D. Gregory and D. M. Smith): Blackwell 1997, p. 114.

К. Соър счита, че културният ландшафт се създава въз основа на естествения ландшафт от човешка група с обща култура. Именно културата е активният фактор, природният ареал е среда на неговото действие в резултат на което възниква културния ландшафт. Под въздействието на дадена култура, която се променя във времето, ландшафтът се развива, минава през фази, докато накрая достигне края на своя цикъл на развитие. С появата на нова, различна в смисъл на чужда култура, започва процес на подмладяване на културния ландшафт или се извършва наслагване на новия ландшафт върху остатъците от стария (Johnson, Gregory, Smith 1997, p. 113-115).

Според представителите на американската школа културните промени се рядкост и по принцип се дължат на влияниия отвън. Затова интересът е насочен главно към външната интеграция и различията, а не към вътрешната културна хомогенност на регионите. По този начин се експонират изключенията, отклоненията от масовите случаи (Mikesell 1978). Освен това се изследват само материалните елементи на културата и тяхната дифузия. С други думи търсят се културните различия и те се приемат за типологичен критерий, а не общите културни черти. Характерен за американската школа за разлика от Европа е малкият интерес към

теоретико-терминологичната дискусия, в замяна на това вниманието е насочено към емпирични и приложни изследвания. Основно внимание се отделя на материалните елементи на културата отколкото на поведението на хората. Човек е само формална причина, носител на културата, но не самата нея. Зелински (Zelinsky 1973, с. 15) пише: “Описваме не културата, а участниците в нея”.

Учениците на Соър Зелински и Дж. и Н. Дънкан (Zelinsky 1973, J. Duncan и N. Duncan 1988) намират, че в американската конфигурация на културата /т.е. в американската цивилизация/ се идентифицират четири основни ценности:

силен индивидуализъм, висока миграционна и социална подвижност, механистична визия за света и перфекционизъм. Тези ценности имат израз в поведението на човешките маси и определят “националния характер” на гражданина на САЩ. По подобен начин Соър извежда “регионалните характери”. Напр. в Мексико различава два типа характери: северен - склонен към рисково поведение, южен – типичен с търпелив спокоен труд.

В никоя друга географска школа културната география не е била така важна и същевременно така широко разбрана, както в САЩ и Канада (Johnson, Gregory, Smith 1997, р. 111). Много преди Соър в американските университети cultural geography е това, което са human geography във Великобритания и géographie humaine във Франция. От 60-те години насам в САЩ започва една критична преосмисляне на американските културно-географски идеи и отчитане на тяхната основна слабост – подценяването на човешкото творчество в създаването на културата.

Руските културологични идеи и географията

В дореволюционна Русия в поредица регионални историко-географски изследвания се отчита тяхната културна специфика, като център на внимание са материалните атрибути на народното творчество и регионално-психологическите особености. Но по същество културата, особено духовната, не е била обект на самостоятелни географски трудове.

През съветския период в т.н. икономическа география доминира производствената парадигма – следствие от перцепцията на човека главно като производител на материални блага. Особено е фаворизирана географията на тежката промишленост /в икономическото райониране на Баранский и всички по-късни схеми, енерго-производствените цикли на Колосовский, теорията за ТПК на Л. Бандман и др./, като по-този начин се подтисна развитието на всички направления в социалната география. Няма място и за културата в географските трудове. Отделни сведения за

нея се съдържат в трудовете по география на населението и обслужващата сфера – но главно като материална база на онези нейни елементи, които се отнасят към подсистемата култура. Географията на обслужващата сфера в СССР се свързва с трудовете на С. Ковалъов и други учени от Московския и Ленинградския университети през 70-те и 80-те години на ХХ век.

Руската и съветска география имат сериозни постиженията в природните дисциплини и в развитие на немската концепция за ландшафтите. Но не бива да се забравя, че макар и по-късно от Германия и Франция, в Русия също възникват оригинални културологични и геополитически идеи. Най-интересна в аспекта на културата е идеята за евразийството, чиито виден представител е Лев Гумилев (Гумилев, 1992). То всъщност обобщава по-стари идеи за уникалността на Русия, за нейната водеща роля в православния свят /Москва като "Трети Рим"/, за руската идея и формирането на славянско-азиатски суперетнос в пространите от Балтика до Тихия океан.

Много от елементите на гумилевото евразийство са културни, емоционални и идеалистически. Напр. неговата теория за пасионарността – етапи на активна възбуденост и етапи на пасивност в историята на народите. Той говори за млади и стари народи, като свързва най-силните "ерупции" на пасионарност с първите. Идеалистичен момент е търсенето на връзка между пасионарността и космическите явления, същевременно твърде второстепенна е ролята на социалните и технологичните процеси.

В руската традиция географията на културата не съществува като самостоятелна научна дисциплина, но елементите на културата са вплетени в, регионалната география /Баранский, Анучин, Саушкин, Максаковский/, концепцията за ландшафта на Исаченко (1974) или като отделни културологични студии, опиращи се на пространствен анализ за приложни цели. Пример за такова приложно изследване е пионерната студия на Ю. А. Веденин "География искусства" /1996/, в която се прави анализ на регионалните типове народно творчество и фолклор в Русия, както и обсъждане на проблемите на тяхното опазване.

Културата в българската география

В българската географска литература няма трудове директно посветени на духовната и/или материална култура. Същевременно в периода между двете световни войни в много регионални и етнографски изследвания се анализират елементи на традиционната култура – главно фолклор, носии, обреди, диалекти и други форми на народното творчество. Такъв подход към културното наследство намираме в трудовете на Й. Захариев, К. Дрончилов, Г. Гунчев, Хр. Вакарелски /1977/ и др. Под немско влияние се проявява интерес и към т.н. културни ландшафти /И. Пенков/.

През комунистическия период по модела на съветския отраслевизъм географията у нас дълбоко се диференцира на несвързани физикогеографски и икономическогеографски дисциплини. Географията на културата е сведена до териториалността на нейните материални носители в сферата на обслужването /кина, музеи, театри, културни домове, библиотеки и т.н., например в публикации на М. Деведжиев, П. Евреви, И.

Копралев/. Културата, разбрана като зона на влияние на местните културни учреждения, намира известно място в проучванията на икономическите микрорайони у нас /Д. Брадистилев, Л. Динев, И. Пенков, Т. Йорданов, К. Кръстев, И. Велчев, Н. Мичев, З. Борисов, В. Велев, Д. Дончев, М. Бъчваров и др./, в трудове във връзка с териториалното планиране /Н. Григоров, П. Попов, М. Деведжиев, П. Евреви и др./.

Културната инфраструктура се анализира и в трудове за населението и селищните системи, за регионалното развитие и политика, за развитието на обслужващата сфера в конкретни територии /Т. Христов, С. Славев, Н. Мичев, Г. Гешев, Б. Колев, Х. Каракашев, П. Стоянов, Е. Терзийска, Х. Ганев и др./

Също развиващата се от 60-те години на ХХ в. география на туризма обръща внимание на културното наследство през призмата на развитието на туризма /Л. Динев, М. Бъчваров, В. Маринов, П. Станев/.

По време на посткомунистическия преход в България настъпи тежък период за българската география. Много от традиционните дотогава изследвания изгубиха актуалност. В условията на икономическа криза и дълбок демографски срив намалел интереса към географията на стопанските отрасли, към традиционната география на населението и селищата, както и към икономическите райони и техните съставни единици. По този начин географията избяга от тези основни и реални проблеми на обществото. Същевременно продължи развитието в някои нови насоки в географията на населението и георурбанистиката /П. Славейков, Хр. Ганев, М. Илиева, З. Нинов, Т. Трайков и др./

Продължи развитието на географията на туризма /Х. Тишков, Н. Апостолов, В. Маринов, М. Бъчваров, М. Воденска, Н. Попова, Д. Казачка/, появи се търсене на научни продукти в областта на компютърната картография, устойчивото развитие на териториите, на природните и социогенни рискове и т.н.

Добре се развива политическата география / излязоха публикации на Т. Христов, Н. Димов, С. Карастоянов, М. Русев, П. Славейков, В. Бояджиев, М. Бъчваров, В. Koulov и др./, но тук доста публикации са обременени от политизирани и описателни компилации, малко са проблемните политико-географски изследвания опиращи се от една страна на задълбочено познаване на богатата западна литература, от друга – и това е особено важно - на собствени емпирични изследвания в територията с приложение на съвременни научни методи. Не е достатъчно да се повтарят до болка известни стари положения на немската политическа география най вече заимствани от руски - напр. от трудовете на В. Колосов, Н. Мироненко, С. Лавров и др. Вярно е че у нас при комунизма

нямаше политическа география, но от това не следва, че трудовете по политическа география трябва да започват от нивото преди Първата световна война. Доказателственост и добро познаване на реалностите в терена личи в книгата на В. Бояджиев /1996/ за изборната география на привържениците на БЗНС, също в някои трудове на М. Русев, от които много добро попадение е съставителството на книга с оригинални текстове на автори- класици в областта на политическата география и геополитиката. Силна с познаването на историята и географията на България е книгата на Т. Христов „Политическа география на България”, от която засега е излязъл т. 1. Но всъщност недостигнати примери на политико-географски анализи – особено на Западна Тракия и Западните покрайнини дава най-видният български географ. акад. проф. Анастас Иширков още през 20-те и 30-те години на ХХ век. От този извор трябва да черпят българските политико-географи, а не да залагат на злободневна политизация. Политическата география като наука трябва да бъде надпартийна, да отразява общи закономерности, а не моментни емоции. Не се ли разбере това, даже да продължат да излизат чудесно оформени книги, те ще си останат ялови едnodневки, неспособни да трасират нова школа, нови идеи.

Напоследък у нас има известно „пробуждане” в областта на регионалната география и връзките и с административно-териториалното деление на страната /П. Стоянов, П. Попов, Д. Дончев, Г. Гешев, Б. Колев, В. Дойков, А. Дерменджиев, В. Бояджиев и др./ . Но е странно че в научно-изследователската проблематика на водещите географски центрове в България не се забелязва особена внимание върху интеграционните процеси в Европа и света, върху еврорегионите и други актуални въпроси на балканското и европейско сътрудничество. Очакванията че ще се появят географски трудове с ориентация към културата не се оправдаха. Производствено-статистическата и отраслова парадигма в географията общо взето се запази, при това с примеси от ненаучна политизация със закълнели научни изследвания. А не подлежи на съмнение, че наука в която няма изследвания няма творчество – тя се превръща в популяризаторство, в компилация на чужди идеи, повтаряне на отдавна известни истини. Запази се непроменена и отрасловата /покомпонентната/ структура на научно-учебните звена в СУ и ГИ на БАН.

Това са недостатъци, които трудно могат да се отстранят от сегашното поколение географи, а и от подрастващото поколение, тъй като в неговото образование липсва комплексен философско-културен и исторически фундамент. При комунизма регионалните комплексно-географски изследвания бяха рядкост, сега съвсем изчезнаха, няма и такива предлагачи прочит на ставащото в територията през погледа на съвременните схващания за културния процес /постмодернизъм, мултикултурализъм, глобализация на културата и др./.

Всъщност идеален полигон за такива ценностни културно-географски анализи е регионът. Никога условията за един такъв регионално-културен синтез не са били по-добри от сегашните - днес разполагаме с глобални и регионални бази данни, с интернет, с географски информационни системи, с компютърна картография, във философията и политологията културата се връща като основен фактор – например, във постмодернизма, в трудовете на Готман, Хънтингтон, Барбър и други водещи автори /вж. Бъчваров 1998/.

От друга страна кризата на страната и обществото намали до минимум неговата наукоемкост. Може само да се съжاليا, че това което остана от географията – най-вече писане на учебници за средните училища, не предлага дълбочинни културно-географски анализи в национален и регионален мащаб.

Заклучение

От направения исторически преглед само на най-важното /според автора на тези редове/ в интерфейса на географията с културата, може да се извлекат следните обобщения:

1. Културата, от най-широкия и смисъл до тясното и ограничаване до определени материални или духовни носители, отдавна е вплетена в географските изследвания – тя играе важна, понякога централна роля както в географията на човека, така и в регионалната география, така също в социално- и политико-географските трудове.
2. Публикации посветени на културната география, най-често на определен географски ареал, не са рядкост, много повече са обаче емпиричните и приложни изследвания на определени елементи от материалната и духовната култура /религиозни култове, езици, етнически особености, фолклор и т.н./
3. В духа на интегративния процес в науката, в която до неотдавна господстваше класификационната парадигма, смятам за нереално и ненужно институционализирането на отделно географско направление посветено на културата. Практиката в развитите страни показва, че съвременната културна тематика – в т. ч. формите на глобализация, конфликтите на цивилизационна основа, новите форми на културно въздействие - напр.

чрез Интернет, води до нови идеи и концепции, до нови “културни географии” /Михова 2003/.

4. Без да изключвам възможността и дори необходимостта от географски изследвания на културата *stricto*, по-важно и необходимо е цялата география на човека още по-сериозно да се обърне с лице към културата, да се проникне на всичките си нива от културните аспекти и идеи. Тук напълно се солидаризирам с тезата на Д. Михова /2003/, че е необходим по-скоро културен прочит на изучаваните географски явления, отколкото обособяване на самостоятелен културно-географски клон, което е трудно осъществимо и би нарушила връзките в комплексните географски изследвания.

5. Съвременните географски изследвания анализиращи културата в нарастваща степен отчитат поведенските и хуманистичните аспекти, ценностните критерии и емоционалното отношение към заобикалящия свят (Туан 1974). Ето защо в отговор на въпроса съдържащ се в заглавието на настоящия текст, твърдя с убеденост че днес *културна география означава не толкова география на културата, колкото културна интерпретация обектите и явленията изучавани от географските науки* – дори тези на пръв поглед извън обсега на географията на човека. Няма да забравя встъпителната лекция на швейцарския физикогеограф Б. Месерли в Хага през 1996 г. когато той бе избран за президент на Международния географски съюз. Освен първите няколко изречения, които напомняха традиционния физикогеографски дискурс, в течение на останалите два часа той говори за социални и технологични особености, проблеми и отношения произлизащи от характера на връзките на човека и обществото с географската среда.

6. Накрая, ако трябва, макар да смятам това за несъществено, да укажа мястото на културно-географските изследвания в класификационната парадигма на географията /от нея българските географи още не могат да отърсят/, то е свързано със социалната география и с политическата география доколкото политическото поведение е във висока степен културно обусловено.

Културата е неразривно свързана със социалната среда – на пръв поглед тя разкрива само един, макар и основен, неин аспект. Всъщност обаче културата прониква и “оцветява” ценностно всички сфера на материалния и духовния живот на обществото и личността. Ето защо, доколкото в културните процеси и прояви се наблюдават пространствени различия и зависимости, тя подлежи и на географски анализ и интерпретация.

